

Войцех Тохман

**П'ЯННЯ ПІВНІВ,
ПЛАЧ ПСІВ**

Переклав із польської
Андрій Бондар

ЧОВЕН

Львів 2024

821.162.1'06-94:341.485(596)"1975/1979"
Т66

Войцех Тохман. Піяння півнів, плач псів / перекл. з польськ.
А. Бондар. — Львів : Човен, 2024. — 208 с.

ISBN 978-617-95336-7-9

Войцех Тохман обирає дуже складні теми. Репортер переконаний, що сьогодні, через велику кількість інформації про людські страждання, їх все більше знецінюють. Тому кожна його книжка – це нагадування, спроба розворушити емпатію, підштовхнути читача до власного дослідження теми покарання зла, адже без нього страшні злочини повторюватимуться.

У «Піянні півнів, плачі псів» йдеться про Камбоджу й людей, які пережили геноцид, що коїли червоні кхмери протягом 1975–1979 років. Жертвами панування комуністичного диктаторського режиму на чолі з Пол Потом стали два мільйони камбоджійців.

Через чотири десятиліття після страшних подій Войцех Тохман розповідає історії вцілілих і загиблих. Автор ставить читача перед обличчям чужого страждання. І якщо людина хоче, щоб їй співчували, то має спершу навчитися співчувати іншим і не відводити очей.

Перекладено за виданням: Wojciech Tochman. *Płanie kogutów, płacz psów*. Wydawnictwo Literackie. Kraków. 2019.
ISBN 978-83-08-06831-1

Фото на обкладинці: Музей геноциду (Туол Сленг), Пномпень, тюрма S-21

- © Wojciech Tochman, 2019
- © Андрій Бондар, переклад, 2024
- © Марта Походжай, дизайн обкладинки, 2024
- © Michał Fiałkowski, фото, 2017
- © sestovic / Alamy Stock Photo, фото, 2023
- © Видавництво «Човен», 2024

ЗМІСТ

Операція: розірвати ланцюг	7
Синдром зламаної відваги	61
Старий кінотеатр	61
Метафора	74
Трое вигнаних матерів	82
Матір невірників	88
Кукса	94
Чотири голомозі свашки	100
Магічний хлопчик	104
Сільський лікар	108
Книгар	111
Фотограф останньої миті	115
Рік усіх смертей	127
Наша культура	144
Баксбат	153
Операція: розірвати ланцюг	161
Слова подяки й інші справи	189

Операція: розірвати ланцюг

Вона дивиться вгору, на крону дерева, спілкується з птахами, імітує трелі. Одного дня побігла до лісу, стемніло, не повернулася додому. Мама найняла людей, щоб її шукали. Було нелегко – вочевидь, вона відійшла далеко або перебувала близько, наче кіт, сховалася від страху. Її пожерли звірі? Забрали духи? Тут усе має духа – ліс, потічок, урвище. Зустріла лихих людей? Когось, хто зурочив? Упродовж п'яти спекотних днів і п'яти задушливих ночей близькі не мали відповідей. Сподівалися, що вона загубилася і не пам'ятає, куди веде стежка. Забула, як називається? Розуміла, що блукають удвох? Що вона мусить врятувати й дитину? А може, якраз дитину вона рятувати не хотіла? Може, прагнула занапастити дитину в джунглях? Віддати нічним монстрам, що харчуються плодами? Бо раніше вдома вона сказала, що її взяли силоміць. Вона висловила це коротко, одним реченням. Тоді ще спромоглася вимовити, що її гнітить, що роїться в голові. Хоч і щоразу не так точно. Отже, родина не знає подробиць цієї історії у недалекому місті Баттамбанг. Там вона поселилася з

матір'ю після розлучення батьків. Батько не розповідає про причини розлучення. Троє дітей подалися з дружиною, тільки він залишився в селі. Тут, де ми тепер стоїмо. Донька пішла здоровою, не було її майже два роки – повернулася іншою. Розум коротшав – живіт збільшувався.

Їй – тридцять років. Її синові – дванадцять. Хлопчик щодня слухає, як мама цвірінькає, квилить, щечече. Він бачить, як вона справляє потребу. Пташка у клітці без пташиного погляду: очі спокійні, задивлені в щось, чого руки не здатні сягнути. Очі та руки не зацікавлені нічим, що близько. І ніким. Тринадцять років тому хтось її врешті привів додому. Тіло зболене, голе, скалічене, але здорове, готове до пологів. Душа неприкаяна.

Якщо йдеться про душу, то донині вона без змін. Окрім того, зачіска акуратна, одяг чистий, тіло огрядне – видно, рису їй не бракує. У клітці? Вже декілька місяців. Бо колись вона сиділа в колишній клуні за будинком, із ланцюгом на нозі. Щоби не побігла у джунглі своєї душі шукати. Щоби не повернулася ще жажливіше понівечена людьми. Клуня стоїть, як і стояла, по той бік житла, ми йдемо її оглянути, фотографуємо: чотири стовпи, міцно вбиті в землю, на них – нікудишній дашок, ледве клапоть землі отінює. Скільки років вона в цій клуні мешкала? Важко точно дізнатися. Одного разу батько сказав, що три, а іншого – що одинадцять. Він не орієнтується в календарях. Як і багато тутешніх, він живе поза часом. Щасливий? Тепер, можливо, трохи більше. Але тоді, коли після згвалтування блудна донька в нестямі на-

родила дитину, щастя він зовсім не відчував. Бо як відчувати щастя, коли він нічого не відчував? Покинутий жінкою, схуд, перестав вирощувати рис, йому кололо у грудях, він продав корову, з грішми пішов до пагоди, попросив монахів рятунку. Ті дали засмученому чудодійні ліки? Еліксир? Святі амулети? Обіцяли поліпшення настрою? Точно в майбутньому житті. Доньку, яка сиділа на ланцюгу, тоді годувала тітка. Мама? Не приїжджала. І, за батьковим свідченням, не приїжджає донині. Можна його запитати, з чиеї волі так відбувається. І ми запитуємо. Не приїжджає невідомо чому, – чуємо ми. Я поринув у релігію, – каже батько. – Щодня пив різноманітні трави, поволі розумів їхні чудодійні сили, поки не відвідав мене Ангел Господній. Це було схоже на сон, але відбулося насправжки. Ангел мені поетапно пояснив, які рослини від яких хвороб, коли їх збирати, як різати, скільки, як довго варити у воді, листя чи коріння, що їсти сирим, що – вранці, а що – проти ночі. Він пішов, коли впевнився, що я запам'ятав. Нині я лікую людям шлунки, серця, печінки. Здатен порятувати від чарів чорної магії, зняти вроки. Донька? Я лив годинами їй воду на голову, щоби очистити тіло, терпляче закликав духів відійти. Я пробував багато років – три, п'ять, одинадцять. Нінащо це все не здалося, бо духи взагалі не мешкали в доньці. Зрештою, нещодавно приїжджали люди з іноземної організації, що об'єднує кхмерів з Америки та Канади. Вони були щедрі. Залишили тисячу доларів на побудову клітки. І поїхали, не перевіривши, чи ми витратили гроші на призначене. Не знаю, що це за організація,

здається, у назві вони мають слово «людяність». Я збудував клітку капітально, до centa витратив на неї подаровані долари. Вона гарна, погодьтеся, просто-ра, гігієнічна, зручна.

Алюмінієві профілі, вертикально занурені в бетон, – з рівними кількасантиметровими проміжками, кожен по три метри заввишки – формують чотири стіни клітки. Квадрат три на три, накритий бляшаним дахом. Двері замикаю навісним замком. Підлога викладена світлою теракотою, яку легко мити. Посередині – похилий жолоб для нечистот. Навколо – густа зелень, глибокі тіні, пташиний хор. Коли світить сонце. Бо коли заходить, тут стає тихо та дуже темно, аж важко людині повірити, що світло ще повернеться. Це її дім. А коли вона одужає – батько досі в це вірить, а може, тільки хоче справити таке враження – забере замок, а двері відімкне назавжди. Дім доньки там, де дім батька, – докторка Анг Соді промовляє холодним тоном і дивиться на великий жовтий будинок поряд. Подає знак водієві: кінець візиту. Рушаємо далі. Ще повернемося до Талан. Так називається ув'язнена. Шизофренія – її хвороба, так вважає докторка.

А він називається Кім. Йому – двадцять сім років. Худорлявий, голий, усміхнений. Мешкає у великій, світлій кімнаті. Три загратовані вікна виходять на три сторони світу. Між ґратами – гамак. Під гамаком – біла плиточка. У сусідньому приміщенні – туалет. Двері завжди замкнені зсередини. Не тхне, чисто, видно, що тітка про племінника дбає. Вона

ненабагато за нього старша – на десять, може, на п'ятнадцять років. Накинь щось на себе, – каже вона йому, коли ми підходимо, щоби привітатися.

Мурована камера стоїть у селі О Та Поунг, у провінції Пурсат, якраз біля загальнодержавної траси номер п'ять. Упродовж доби – чи сонце, чи злива – нею мчать автомобілі з Пномпеня до Баттамбанга. Або у протилежний бік. Асфальт вузький, дірявий, рух активний, водії сигналять, хамовито пруть уперед. Цей гамір, здається, Кімові не заважає. Хоч на те, що навколо, він явно звертає увагу. Дивиться в наш бік довірливо та доброзичливо, просовує крізь ґрати худі руки, хоче, щоби ми біля нього стали. Що ми нині від нього дізнаємося? Нічого. Він мовчить.

Лікарський діагноз – психоз.

Є покращення – тітка не приховує задоволення. І розповідає: його батьки померли тринадцять років тому. За рік – спочатку батько, а потім матір. СНІД. Він мав сестру. Вона виїхала. Куди поділася? Що робить? Невідомо. Сирота Кім залишився лише з тіткою. І з бабусею, яка дивиться на нас так, немовби нас взагалі тут нема. Вона бачить світ перед собою? Чи вже лише те, що за нею? Оте кожен тут пам'ятає, того неможливо викинути з голови. Бабуся нічого не говорить. Вона курить цигарки одну за одною. Кім теж куриє. А точніше, підпалював схожі на цукор кришталіки і вдихав випари. Він відходив далеко від дому, бив людей, нищив їхнє майно. Поки врешті-решт років десять тому не відлетів туди, звідки вже не повернувся. Так трапляється з узалежненими від метамфетаміну, у Камбоджі дешевого й широкодоступного.

Не потрібно було нікуди по нього їздити. Чудодійні кришталіки продавали тут, у селі, цілодобово. У камері Кім сидить п'ять років. Три останні місяці його відвідує докторка Анг Соді. Не знаю, що робити, – Анг Соді дивиться на голого чоловіка.

Меблі, на яких лежить чоловік, – *кре*. Дерев'яна платформа на рівні колін, два на два метри, іноді коротша, іноді ширша – ми бачимо її в кожній оселі. Вона служить і ліжком, і столом, і лавкою. На *кре* і навколо *кре* – родинне життя. Просто на брунатній, майже червоній землі, на долівці, під підлогою будинку, бо в Камбоджі будинки часто будують на високих стовпах. В одному зі стовпів зазвичай мешкає добрий дух – сторож, який охороняє обійстя від злих духів. *Кре* іноді можна побачити й перед дверима, якщо будинок стоїть на землі. Тоді його ховають під якимось дашком – з бамбука, кокоса, бляхи, фольги – з чого завгодно. Сонце пече. Лле дощ, деколи такий щільний, що нічого не видно – неба, дороги, людей на дорозі. *Кре* чекає людину, попри погоду. Можна присісти на краєчку, погомоніти з кимось, хто також тут уместився – з мамою, сусідом, порізати овочі на суп, курку, поїсти рису, зробити домашнє завдання, можна зручно лягти, примружити очі, коли чужі очі не бачать.

На голого чоловіка дивиться все село. Чоловік не ворушиться. Ми за кілометр від шосе номер шість, яке зі столиці провадить на північ, до Сіемреапа. *Кре* розташоване під великим тамариндом, тут, де червона дорога, – перед будинком, навпроти крамниці. Життя дерев'яного селища вирує навколо *кре* голого